

Respublikamiz omborxonalarida uchraydigan janubiy ombor parvonasi (*Plodia-interpunctella*)ning tarqalish areali, 2024-yil.

№	Oilasi	Turi	O'zbekcha nomi	Hududlar bo'yicha tarqalish darajasi	
				O'rtacha	Ko'p
1	Lepidoptera	<i>Plodia interpunctella</i>	Janubiy ombor parvonasi	Andijon Namangan Farg'ona	Toshkent, Toshkent viloyati va tumanlari, Surxondaryo, Qashqadaryo, Buxoro, Xorazm, Jizzax, Samarqand, Sirdaryo

uch kun o'tgandan so'ng tuxumidan lichinkalar chiqq boshladi. Janub ombor parvonasi (*Plodia interpunctella*) lichinkalari unabi mevasi bilan oziqlanib juda tez harakat qilib oziqlanayotganini kuzatdik. Lichinkalari yetti kunda to'rt santimetrga kattalashdi oziqa va sha'roit yaxshi bo'lsa ular juda tez rivojlanishini kuzatdi. Janub ombor parvonasi urg'ochisi oziqa kam bo'lsa tuxumini to'p-to'p qilib qo'ygani kuzatdik. Janub ombor parvonasi (*Plodia interpunctella*) omborxonalarda xilma-xil oziq-ovqatga un, ayniqsa, makkajo'xori uni, har xil g'allagullilar doni, yorma konfet, shokolad quritilgan mevalar, chaqilgan yong'oq va

quruq mevalarga juda katta zarar yetkazadi. Respublikamizning omborxonalarida uchraydigan janubiy ombor parvonasi (*Plodia-interpunctella*)ning tarqalish areali 2024-yilda asosan Surxondaryo, Qashqadaryo, Buxoro viloyatlari hamda Toshkent, Toshkent viloyati va tumanlari, Xorazm, Jizzax, Samarqand, Sirdaryo, Andijon, Namangan Fargona viloyatlarida ham faol rivojlanib zarar yetkazmoqda. Zararkunandalarga qarshi o'z vaqtida kurash ishlari olib borilmasa, saqlanayotgan don-dun mahsulotlari hamda qayta ishlangan mahsulotlarni juda katta qismiga zarar yetkazadi.

ADABIYOTLAR:

1. X.X. Kimsanboyev, B.A. Sulaymonov, A.R. Anorbayev, A.Rustamov. Entomologiya va fitopatologiya. Agronomiya va o'simliklarni himoya qilish mutaxassisligi kollejlari uchun o'quv qo'llanmasi //Toshkent. Niso poligraf. 2017 61-65-b.
2. Yusupov A.X., Murodov B.E. – Bog'lardagi unabi o'simligida uchraydigan zararkunandalarning tarqalishi, rivojlanishi va zarari. // O'zbekiston agrar fani xabarnomasi - 2004 - №2(16). B. 21-24.
3. Maxmudxodjayev N.M. Zaxira mahsulotlari zararkunandalari va ularga qarshi kurash // Toshkent-2016.
4. Murodov S. Umumiy entomologiya kursi. Toshkent. Mehnat. 1986.
5. ЧЛЕНИСТОНОГИЕ (насекомые и клещи) - вредители запасов в Средней Азии. Ташкент. Издательство «ФАН». Узбекская ССР. 1986.

UO'T: 632.7

OLMA BOG'LARI ZARARKUNANDALARGA QO'YILGAN FEROMON TUTQICH

Dilorom Xidoyatova, kichik ilmiy xodim,
O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti.

Annotatsiya. Maqolada olma bog'laridagi asosiy zararkunandalardan hisoblangan, olma (qurti) mevaxo'ri, kaliforniya qalqondori zararkunandalari uchun qo'yilgan feromon tutqichlarning sinov natijalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: olma, zararkunanda, feromon tutqich, olma (qurti) mevaxo'ri, kaliforniya qalqondori, feromonitroning.

Abstract. The article presents the test results of the pheromone traps placed for the main pests of apple orchards, the apple (worm) fruit-eater, the California shield pest.

Keywords: apple, pest, pheromone trap, apple (worm) fruit eater, California shield, pheromonitroning.

Kirish. Mamlakatimizda islohotlar bosqichma-bosqich, izchillik bilan olib borilayotgani, bog'dorchilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklarni tashkil etish, tashkil etilgan bog'larda yuqori va sifatli hosil yetishtirish imkoniyatlarini yaratib berdi. Keyingi yillarda aholini yuqori va sifatli arzon oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashga katta e'tibor berilmoqda. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda bog'dorchilikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda, chunki mazkur sohani rivojlantirish orqali birinchi navbatda respublikamiz aholisini meva va undan tayyorlanadigan sifatli ekologik mahsulotlar bilan ta'minlashga erishiladi. Shuningdek, meva va undan tayyorlanadigan sanoat mahsulotlarini chetga eksport qilish orqali iqtisodiyotga yaxshigina daromad ham keltirishi mumkin.

Olma daraxti o'zining ahamiyati jihatidan Respublikamizda asosiy mevali daraxtlardan biri hisoblanadi. O'rta Osiyo sharoitida mevali daraxtlar turli xil zararkunanda va kasalliklar bilan kuchli

zararlanadi. Buning sababi, tabiiy iqlim sharoitini qulayligi va ozuqa manbasini yetariligidir. Olma daraxtida oziqlanish jihatidan turli guruh bo'g'im oyoqli hayvonlar namunalari, jumladan, barg, meva, ildiz zararkunandalari uchratish mumkin. Shuning uchun mevali daraxtlarning zarari kundan-kunga oshib bormoqda. Bu zararni kamaytirish maqsadida, mevali daraxtlarning asosiy zararkunandalari bioekologiyasi o'rganilib unga qarshi biologik kurash choralarini qo'llanildi.

Olmaning mintaqaviy ahamiyatga ega bo'lgan asosiy zararkunandalari Olma shirasi – *Aphis pomi* (De Geer), qizil qon shirasi – *Eriosoma lanigerum* nausmann, kaliforniya qalqondori – *Quadraspidiotus perniciosus* somstock, oddiy o'rgimchakkana – *Tetranychus urticae* Koch1, olma (qurti) mevaxo'ri – *Cydia pomonella* (Linnaeus) ga qarshi kurashning uyg'unlashgan samarali tizimini belgilash, monitoring olib borish, iqtisodiy zarar yetkazishi mumkin bo'lgan zararkunanda va kasalliklarning

respublika hududiga kirib kelishi va tarqalishining oldini olish dolzarb hisoblanadi.

Olma qurti 30 turdan ortiq mevali daraxtlarni, jumladan, olma, nok, behi, yong'och, o'rik, shaftoli va olxo'rini zararlaydi. Qurti meva ichiga teshib kirib, bozorbopligini pasaytiradi va chirishiga sabab bo'ladi, bunday mevalarni saqlab bo'lmaydi.

1-rasm. Olma mevaxo'ri kapalagi va zararlangan olma mevasi.

Olma qurti urg'ochisi olma barglariga va meva tugunchalariga bittadan, jami 100–160 ta tuxum qo'yadi. Tuxumdan chiqqan qurtlar barg va meva eti bilan, keyinchalik uning urug'i bilan oziqlanadi. Har bir qurt 2–3 tadan mevani zararlaydi. Qurt yetilgandan so'ng mevadan chiqib, daraxt ustida yoki yaqinida

himoyalangan holda g'umbakka aylanadi. Yiliga 3 marta avlod beradi.

Feromon tutqichlar o'simliklarning o'suv davrida himoya tadbirlari o'tkazishning zarurligini va muddatlarini aniqlash maqsadida o'rnatiladi.

ILMIY TADVIQOT NATIJALARI. Bog'ning atrofiga SPF prototipi va bir xil miqdordagi «Industrial filtration solutions» O'zbekiston FL MChJ tomonidan ishlab chiqarilgan feromon tuzoqlari o'rnatildi. Nazorat tuzoqlari SPF siz, lekin yelimli yopishg'ich bilan o'rnatildi. Tajribalar Qibray viloyatida zararkunandalarning populyasiyasini aniqlash uchun o'tkazildi. Tajribalar sxemasi va olingan natijalar nazorat kunlarida kapalaklarning tuzoqqa tushishi jadvalda keltirilgan, unda quyidagilarni ko'rish mumkin.

1. «Best-green» MChJ SPF YAP IP eksperimental namunasi, O'zbekiston «Industrial filtration solutions» MChJ O'zbekiston tomonidan ishlab chiqarilgan standart – SPF standartidan kam emas va birmuncha ustundir.

2. Tayyor yopishtiruvchi qo'shimchalar ushbu turdagi to'plamni ommalashtirishga yordam beradi. Tajribalar Qibray tumanida zararkunandalarning o'ziga xos populyatsiyalari bilan o'tkazildi. Tajribalar sxemasi va olingan natijalar keyingi sanash kunlarida kapalaklarning tuzoqqa uchishi jadvalda keltirilgan, undan quyidagilarni ko'rish mumkin.

1-jadval.

«Best-green» MCHJ O'zbekiston feromon tutqichining olma mevaxo'rini o'ziga jalib qilish (tutib olish xususiyati) hasharotlar populyasiyasini aniqlash.

Toshkent viloyatidagi dala kuzatuvlari, 2023yil.

Variantlar FT	Takrorlanish	1 ta feromon tutqichlarga tushgan kapalaklar soni, dona, кунора:					
		1	2	5	7	10	12
		19.04	20.04	24.04	26.04	29.04	1.05
Sinov							
MCHJ «Best-green», O‘zbekiston	1	12	6	29	21	19	34
	2	13	5	21	19	17	32
	3	11	6	18	13	15	14
Jami	-	36	17	68	53	51	80
O‘rtacha 1 ta f/t., tak.	-	12	5,6	22,6	17,6	17	26,6
Etalon							
MCHJ «Industrial filtration solutions» O‘zbekiston	1	3	6	9	2	9	4
	2	1	4	5	4	5	5
	3	2	5	3	3	2	5
Jami	-	6	15	17	9	16	14
O‘rtacha 1 ta f/t., tak.	-	2	5	5,6	3	5,3	4,6

2-rasm. Toshkent viloyati, Qibray tumanidagi dala kuzatuvlari.

Xulosa. ИП МChJ “Best-green”, O‘zbekiston “Ro‘yxati...” МChJ tomonidan ishlab chiqarilgan SPF YAP ga ega GO to‘plamini qo‘llash uchun ruxsat berilgan agrokimyoviy moddalar

to‘plamini kiritish, olma mevalo‘ri kapalaklarining uchish vaqti, zichligi haqida signal vaqtlarini belgilash orqali himoya vositalari va usullarini tanlash zarur deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR:

1. Дубравина, И.В. Фенотипические особенности перспективных сортов яблони в условиях предгорной зоны садоводства Краснодарского края / И.В. Дубравина, И.С. Чепинога // Научный журнал КубГАУ. – 2011. – №66(02). – С. 31–35.
2. Абборов Ш., Султонов К., Нормуратов И. «Ўзбекистонда замонавий интенсив олма боғлари». Тошкент: Бактрия пресс, 2016. – б. 5-132
3. Василев В. П., Лившиц И. З. Вредители плодовых культур. — М.: Колос, 1984. — 399 с.
4. Яхонтов В.В. Вредители сельскохозяйственных растений и продуктов Средней Азии и борьба с ними. — Ташкент: Госиздат Р Уз, 1963. — 661 с.
5. Великан В. С., Определитель вредных и полезных насекомых и клещей плодовых и ягодных культур в СССР. / В. С. Великан, А. М. Гегечкори, В. Б. Голу: Сост.
6. Кузнецов В. И. Листовертки. / Насекомые и клещи — вредители сельскохозяйственных культур. Т. 3, ч. 1. Чешуекрылые. СПб.: Наука, 1994. S.51—234.
7. Методические указания по испытанию инсектицидов, акарицидов, БАВ и фунгицидов /Отв.ред. Ходжаев Ш.Т./ - Ташкент: «КОНИ-NUR»МЧЖ, 2004. — 103 с. (узб.).
8. Плодожорка // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
9. Ильинский, А.А. Фенологический календарь работ в плодовых садах / А.А. Ильинский, Б.М. Литвинов, М.Н. Родигин. — Харьков: Кн. изд-во, 1963. — 40 с.
10. Ҳасанов Б.А., Очилов Р.О., Холмуродов Э.А., Гулмуродов Р.А. «Мевали ва ёнғоқ мевали дарахтлар, цитрус, резавор мевали буталар ҳамда ток касалликлари ва уларга қарши кураш». — Тошкент: 2010. — б. 182-205.
11. Maxmudova Sh., M.Abzalova. Olma mevalo‘ri (Carpocapsa (Cydia) pomonella L.) ga qarshi kurash chora tadbirlari. Academic research in educational sciences 2022.

UO‘T: 635.4.632.7.512.934.1.

UKROP O‘SIMLIGIDA UCHRAYDIGAN ZARARKUNANDALAR VA ULARNING BIOLOGIYASI

Xo‘jayev Mansur Mustaf o‘g‘li, kichik ilmiy xodim,
Jo‘rayev Bahridin Xushbaqovich, katta ilmiy xodim,
Umarxonov Ulug‘bek Masumxanovich, laborant,
O‘simliklar karantini va himoyasi ITI Surxondaryo filiali.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining tuproq va iqlim sharoiti bir biridan farq qiluvchi shimoliy va janubiy hududlarida ukrop o‘simligida uchraydigan zararkunandalar o‘rganilgan va ularning biologiyasi tavsiflangan.

Kalit so‘zlar: ukrop, zararkunanda, g‘o‘za qandala, beda qandala, oqqanot, simqurt, kuzgi tunlam.

Аннотация. В данной статье изучены вредители, встречающиеся в растениях укропа в северных и южных районах Сурхандарьинской области, где почвенно-климатические условия отличаются друг от друга, и описана их биология.

Ключевые слова: укроп, вредитель, хлопковой клоп, люцерновой клоп, белокрылка, черный жук, озимой совка.

Abstract. In this article, the pests that occur in the dill plant in the northern and southern regions of Surkhondaryo region, where the soil and climate conditions are different from each other, are studied and their biology is described.

Keywords: dill, pest, cotton bug, alfalfa bug, whitefly, black beetle, winter moth.

Kirish. Bugungi kunda respublikamizda yerdan unumli foydalanib mo‘l hosil olish, mahsulotni yetishtirish va mamlakatimizda eksport salohiyatini oshirishda bir qancha ilmiy amaliy ishlar qilinib kelmoqda. Shuningdek, Surxondaryo viloyati tuproq iqlim sharoiti qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish uchun qulay bo‘lib, mavsumda ikki hatto uch marta hosil olish va aholini uzluksiz oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash imkonini beradi. Viloyatda har yili g‘alladan bo‘shagan asosiy maydonlarda, aholi tomargalari va dehqon xo‘jaliklarida 9,5 ming gektardan oshiq maydonga to‘qsonbosti ekin sifatida ukrop o‘simligi yetishtirilmoqda. Ukrop insonlar tomonidan qayta ishlanmasdan sarhil xolda iste‘mol qilinishi ushbu o‘simlikni zararkunandalardan himoya qilishda ehtiyotkorlik bilan yondashish va uyg‘unlashgan himoya qilish usullaridan mohirona foydalanishni talab qiladi.

Ukropdan yuqori hosil va sifatli mahsulot yetishtirish bugungi kunning eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Ukrop o‘simligida bir nechta turdagi zararkunandalar uchrab zarar berishi kuzatilmoqda.

Jumladan: G‘o‘za qandalasi ukrop o‘simligining gullash fazasida ya‘ni zarari oqibatida ukrop urug‘lari puch bo‘lishiga olib keladi. Tamaki tripsi tamaki, piyoz, karam, ko‘kat va gullarga kuchli shkast yetkazadi. Beda qandalasi boshqa qandalaga nisbatan yirik xasharot bo‘lib, u miridlarga xos cho‘ziq shaklga ega, yetuk zotining bo‘yi 7,2-10,0 mm lichenkalari esa, 5 ta yoshni boshdan kechirib kattaligi 1,5 mm dan 5,5 mm gacha yetadi [2].

Kuzgi tunlam sug‘oriladigan paxtachilik tumanlarida keng tarqalgan zararkunandalardan biridir. Uning qurtlari 34 ta o‘simliklar oilasiga mansub bo‘lgan yuzlab ekinlarga zarar